

بررسی عملکرد صادراتی صنایع غذایی تبدیلی

اشاره:

یکی از اهداف عمده اقتصادی ایران به ویژه در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، توسعه صادرات غیرنفتی و کاهش اتکاء اقتصاد ملی به صادرات نفت خام به عنوان عمده‌ترین منبع درآمد ارزی کشور بوده است.

در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، برنامه‌ریزی، سرمایه‌گذاری و تلاش‌های وسیعی برای توسعه صادرات غیرنفتی صورت گرفته که تا حدود زیادی متأثر از نوسانات درآمدهای ارزی کشور از صادرات نفت بوده است. به عبارتی زمانی که قیمت نفت در بازارهای جهانی سیر صعودی و درآمد ارزی کشور رو به افزایش بوده، معمولاً توجه به صادرات غیرنفتی کمتر و در مقابل با کاهش درآمدهای نفتی، تمرکز و توجه به صادرات غیرنفتی بیشتر شده است.

چنین نوساناتی در دیدگاه حاکم بر صادرات غیرنفتی موجب شده که برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها کمتر معطوف به رشد پایدار صادرات غیرنفتی شود. با این وجود در دو برنامه توسعه اقتصادی، تلاش‌هایی در این خصوص صورت گرفته که نتایجی نیز به بار آورده است.

از آنجا که رشد صادرات غیرنفتی خارج از حیطه صادرات محصولات صنعتی، جایگاه و مفهوم واقعی خود را پیدا نمی‌کند، لذا ضرورت دارد که در بررسی صادرات غیرنفتی به صدور کالاهای صنعتی توجه ویژه‌ای صورت گیرد. از آنجا که مدت زمان مدیدی ایران صادرکننده محصولات سنتی (صنایع دستی و محصولات کشاورزی) بوده و تجربیات خوبی در این زمینه دارد، صادرات صنایع غذایی تبدیلی در مجموعه صادرات صنعتی حایز اهمیت است. از سوی دیگر این‌گونه تولیدات، قابلیت رقابت در بازارهای جهانی را دارند و می‌توانند ضمن ایجاد ارزش افزوده برای اقتصاد ملی، به رشد درآمدهای ارزی کشور کمک شایسته‌ای کنند.

در این مقاله به بررسی صادرات صنایع غذایی در سال‌های اخیر (به ویژه در دو برنامه توسعه اقتصادی) می‌پردازیم.

سرمایه‌گذاری در صنایع غذایی تبدیلی با هدف تأمین نیازهای داخلی و صادرات در دو برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸ در ایران اسلامی به اجرا درآمد، صورت گرفته است.

اگرچه عملکرد برنامه‌های مذکور نشان می‌دهد که موفقیت‌های کسب شده در حد انتظارات از پیش تعیین شده نبوده است، با این وجود پیشرفت‌های حاصله در این زمینه حایز اهمیت است.

با وجود سرمایه‌گذاری نه‌چندان هنگفت در صنایع غذایی و تبدیلی

کشاورزی در دو برنامه گذشته، این صنایع توانستند در زمینه صادرات، گام‌هایی را بردارند و به توفیق‌های به نسبت قابل توجهی دست یابند.

از آنجا که ایران کشوری پهناور با تنوع آب و هوایی است و از موقعیت سوق‌الجیشی مناسبی نیز در منطقه برخوردار است که به سهولت می‌تواند به بازارهای منطقه‌ای دست پیدا کند، سرمایه‌گذاری صادرات‌گرا در صنایع غذایی و تبدیلی کشاورزی نه‌تنها از بعد تأمین نیازهای بازار داخلی، بلکه از لحاظ صادرات دارای اهمیت و توجیه‌پذیر

می‌باشد.

در نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور (۷۲-۱۳۶۸) ۱۲۰ واحد صنعتی در بخش صنایع تبدیلی کشاورزی راه‌اندازی شد. در این برنامه مجموع ارز تخصیصی به این صنایع برای اجرای ۲۳۰ طرح کمتر از ۴۰۰ میلیون دلار بود.

بر اساس گزارش وزارت صنایع در خصوص عملکرد صنایع غذایی در برنامه اول، اهداف و راهبرد توسعه صنایع غذایی و تبدیلی کشاورزی، به گونه‌ای طراحی شده بود که وزارت

موفق شدند بیش از ۷۴/۸ میلیون دلار صادرات داشته باشند. گزارش اداره کل صنایع غذایی، دارویی و بهداشتی وزارت صنایع در سال ۱۳۷۸، نشان می‌دهد که صادرات صنایع غذایی در سال مذکور به ۲۸۸۳۹۳ تن به ارزش ۱۵۶ میلیون دلار بود. به این ترتیب ارزش صادرات صنایع غذایی در سال ۷۸ حدود دو برابر مجموع عملکرد صادراتی این بخش در برنامه اول بوده است.

وزارت صنایع ارزش صادرات صنایع غذایی و دارویی در برنامه دوم را بدین شرح اعلام کرد: در سال ۱۳۷۴ به میزان ۱۴۱/۶ میلیون دلار، در سال ۱۳۷۵ به میزان ۲۴۰ میلیون دلار، در سال ۱۳۷۶ به میزان ۲۴۰/۷ میلیون دلار، در سال ۱۳۷۷ معادل ۱۷۴/۳ میلیون دلار و در سال ۱۳۷۸ به میزان ۱۸۷/۱ میلیون دلار.

بر اساس این آمار که در آن بیش از ۸۰ درصد ارقام مربوط به صادرات صنایع غذایی است، سیر صعودی صادرات صنایع غذایی در برنامه دوم ادامه داشته است. با این وجود ارقام ثبت شده گواه بر آن است که عملکرد صادرات این صنایع با توجه به توانمندی‌ها و ظرفیت‌های موجود و نیز رقابت‌پذیری در بازارهای منطقه‌ای و جهانی، درخور توجه نمی‌باشد.

و انواع شیرینی، شکلات و همانند آن، خمیرمایه، عصاره و پودر شیرین‌بیان، آیمیه و کنساتره، نوشابه و آب معدنی، گلاب و سایر عرقیات، توتون و تنباکو و سایر مواد غذایی می‌باشد.

گزارش عملکرد صادرات محصولات صنایع غذایی و تبدیلی کشاورزی که از سوی وزارت صنایع منتشر شده، فقط کنساتره میوه، رب گوجه‌فرنگی و کنسرو، شیرینی و شکلات، روغن نباتی و گلاب را منظور کرده است. از این رو پیداست که تفاوت آمارها بیشتر به جهت تنوع کالاها در بخش صنایع غذایی تبدیلی و نحوه محاسبه می‌باشد.

وزارت صنایع در این گزارش می‌افزاید: بررسی آمار صادرات در طول برنامه اول، وضعیت مناسبی را در این ارتباط نشان نمی‌دهد. در مجموع کنسرو، رب گوجه‌فرنگی، کنساتره آب‌میوه، شیرینی و شکلات، روغن نباتی و گلاب بیشترین سهم صادرات را در طول برنامه به خود اختصاص داده‌اند که به ترتیب رب گوجه‌فرنگی، کنسرو و کنساتره میوه با ۴۵ درصد ارزش صادرات، شیرینی و شکلات با ۳۷/۸ درصد ارزش صادرات و گلاب با ۹/۶ درصد ارزش صادراتی و روغن نباتی با ۷/۶ درصد ارزش صادرات به ترتیب اهمیت می‌باشند.

بنابراین گزارش وزارت صنایع، واحدهای صنایع غذایی در برنامه اول

صنایع در جهت کاهش واردات و افزایش تولیدات این بخش، راهبرد جایگزینی واردات را اتخاذ نمود تا پس از حصول به اهداف موردنظر زمینه را برای رشد صادرات این بخش فراهم نماید.

بر اساس این گزارش، صادرات صنایع غذایی و تبدیلی کشاورزی از ۱۱۴۵۰ تن به ارزش ۷ میلیون و ۶۶۳ هزار دلار در سال ۶۹ به ۲۴۹۶۲ تن به ارزش ۲۴ میلیون و ۵۷۳ هزار دلار در سال ۷۲ افزایش یافت.

گزارش دیگر وزارت صنایع حاکی است، ارزش صادرات صنایع غذایی و دارویی کشور از ۶/۱ میلیون دلار در سال ۶۸ به ۱۴/۳ میلیون دلار در سال ۶۹ و سپس به ۲۳/۵ میلیون دلار در سال ۷۰ افزایش یافت. ارزش صادرات این بخش در سال ۷۱ به ۲۹ میلیون دلار، در سال ۷۲ به ۵۸/۵ میلیون دلار و در سال ۷۳ به ۱۳۷/۴ میلیون دلار ترقی کرد.

در همین حال آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که ارزش صادرات صنایع غذایی کشور در سال ۷۲ به ۵۱/۴۲ میلیون دلار و در سال ۷۳ (سال تکمیلی برنامه اول) به ۱۱۷/۴ میلیون دلار بالغ شده است.

صنایع غذایی موردنظر گمرک شامل ملاس چغندر قند و نیشکر، رب گوجه‌فرنگی، ماکارونی، کنسرو و کمیوت، سرکه و انواع ترشی، بیسکویت

ارزش: هزار دلار

۱۳۷۲		۱۳۷۱		۱۳۷۰		۱۳۶۹		نام کالا
ارزش	تن	ارزش	تن	ارزش	تن	ارزش	تن	
۱۱۸۴۰	۱۵۲۲۲	۷۱۵۰	۷۶۰۰	۱۱۳۷۰	۱۰۶۵۸	۲۵۵۴	۵۶۷۵	- کنسرو، رب گوجه‌فرنگی و کنساتره میوه
۹۰۰۰	۵۷۸۱	۱۰۹۱۰	۷۶۵۰	۶۲۰۶	۶۱۳۴	۲۰۰۰	۲۶۶۶	- شیرینی و شکلات
۲۴۶۰	۲۵۹۵	۲۵۷۰	۳۲۶۴	-	-	-	-	- روغن نباتی
۱۲۷۳	۱۳۶۴	۱۹۰۷	۱۹۳۷	۲۳۸۹	۲۴۰۹	۳۱۰۹	۳۱۰۹	- گلاب
۲۴۵۷۳	۲۴۹۶۲	۲۲۵۳۷	۲۰۴۵۱	۱۹۹۶۵	۱۹۲۰۱	۷۶۶۳	۱۱۴۵۰	جمع

مأخذ: وزارت صنایع

صادرات صنایع غذایی طی سال های ۷۸-۱۳۷۲ به تفکیک نوع محصول

مقدار: تن
ارزش: میلیون دلار

ردیف	نام گروه محصول	سال ۱۳۷۲		سال ۱۳۷۳		سال ۱۳۷۴		سال ۱۳۷۵		سال ۱۳۷۶		سال ۱۳۷۷		سال ۱۳۷۸	
		ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار
۱	ملاس، چندر و نیکو	-	-	۲۶۶۰۳	۱۷	۹۰۶۰۴	۷/۸	۱۲۵۶۰	۰/۷۳	۳۶۰۱۴	۰/۰۱۶	۹۱۳۱۴	۰/۱۶	۲۳۱۸۸/۷	۰/۸۵۷
۲	زب کوجه کورگی	۱۵۷۲۷	۹/۳	۲۸۸۵۶	۱۶/۵	۱۰۰۰۰	۵/۱	۳۳۷۷۹	۱۷	۵۵۳۴۱/۴	۳۷/۷	۳۱۰۵۵/۳	۱۵/۹۲	۶۴۰۴۰/۱	۳۲
۳	ماکارونی	-	-	-	-	-	-	۱۱۳۴۴۹	۵۷	۸۷۸۰۷/۴	۴۶/۴	۳۷۳۴۶/۹	۳۴/۱۱	۴۴۱۳۷/۳	۲۰/۷
۴	کسروی و کیموت	۲۶۸۵	۲	۱۰۷۳۱	۸/۴	۷۳۴۴	۶/۳	۱۶۹۸	۱/۳	۱۸۱۴/۶	۱/۴	۱۷۸۱/۳	۱/۵۴	۱۴۶۰/۵	۱/۳
۵	سوزک و انواع ترش	۱۳۴۵	۰/۸۲	۴۵۵۱	۲/۹	۴۴۴۱	۲/۶	۳۴۹۷	۲/۱	۳۳۱۸/۴	۲/۴	۷۷۱۰/۵	۷/۹۱	۵۷۵۷/۷	۴/۶
۶	پستکوبت و انواع شیرینی	۶۶۲۷	۷/۶	۲۳۵۵۱	۱۴/۷	۲۳۵۵۱	۲۵/۱	۲۸۱۰۶	۴۶/۸	۳۳۳۸۱/۳	۳۷/۸	۲۸۳۳۱/۵	۲۷/۸۴	۴۳۴۸۱/۴	۲۸/۳
۷	شکلات و هساند آن	۴۰۵۹	۶	۹۷۹۷	۱۳/۵	۱۳۸۱۹	۷/۳	۲۴۰۱۳	۴۰/۲	۴۵۶۲۷/۷	۴۱/۱	۱۱۹۸۵/۳	۱۴/۶۲	۱۴۳۶۳/۸	۱۵/۸
۸	خمیرمایه	-	-	-	-	-	-	-	-	۴۴۲/۸	۰/۳۴	۴۵۴/۴	۰/۵۴	۴۹۰/۶	۰/۵۴
۹	حصاره و پودر شیرین بیان	۱۸۸۲	۳/۵	۱۳۷۱	۲/۴	۱۰۴۱	۲/۱	۱۵۰۴	۲/۷	۱۸۵۸/۶	۲/۱	۱۹۱۵/۴	۳	۲۳۳۸/۴	۴/۱
۱۰	آمیوه و کنسرتوه	-	-	-	-	-	-	۳۸۷۶۶	۳۳	۴۴۸۷/۴	۲۴	۵۴۸۷/۸	۳۴/۲۱	۵۷۰۶۷/۴	۲۵
۱۱	نوشابه و آب معدنی	-	-	-	-	-	-	۱۴۶۹	۰/۳۷	۴۱۹۴/۸	۰/۶۷	۱۲۳۵/۴	۰/۳۴	۱۰۰۷/۴	۰/۳۹۴
۱۲	کلاب و سایر عرقیات	۴۸۳۴	۲/۹	۲۸۴۲	۱۱/۷	۲۱۷۱	۲/۱	۲۱۳۹	۲/۵	۱۷۳۷/۶	۱/۷	۲۳۸۱/۱	۲/۱۸	۲۲۸۴/۱	۲/۲
۱۳	توتون و تنباکو	-	-	-	-	-	-	۵۰۵۰	۲/۳	۴۵۵/۶	۴/۸	۴۴۷/۴	۶/۱۷	۴۳۳/۵	۶
۱۴	سایر مواد غذایی	۴۶۸۳۴	۱۹/۴	۸۵۳۴۹	۴۵/۸	۹۸۱۴۸	۶۰/۶	۳۷۶۶۳	۱۵/۸	۳۳۴۶/۱	۳۶/۳	۴۴۷۸/۸	۲۱/۳۲	۳۳۴۰۶/۷	۱۴/۷
	جمع	۶۱۹۶۶	۵۱/۴۴	۱۸۳۴۳۴	۱۱۷/۴	۲۲۱۲۶۷	۱۳۷/۱	۴۱۱۰۷۱	۲۰۴/۲۹	۴۸۳۴۲/۴	۲۱۴/۵/۶	۲۴۶۳۴/۴	۱۴۶/۵	۲۸۸۳۹۷/۵	۱۵۵/۴۸

منبع: گمرک ایران

اذعان دارند که ذائقه مصرف‌کنندگان در بازار جهانی با محصولات تولیدی در ایران سازگار است، اما بحث رقابت، معرفی صحیح، عرضه به‌هنگام و مستمر و بازاریابی قوی حایز اهمیت است و تولیدکنندگان و صادرکنندگان باید به این موارد توجه ویژه‌ای داشته باشند.

برخی کارشناسان عقیده دارند که سرمایه‌گذاری‌های جدید صادرات‌گرا در بخش صنایع غذایی تبدیلی بهتر است با مشارکت شرکت‌های معظّم بین‌المللی صورت پذیرد و از بازار و بازاریابی آنها به نفع رشد صادرات این بخش استفاده گردد.

آنها متذکر می‌شوند که بخشی از تولیدات صنایع غذایی تبدیلی ایران به صورت فله صادر می‌شود و در دیگر کشورها (نظیر ترکیه، آلمان، ایتالیا و...) به بسته‌بندی مناسب بازار تبدیل می‌شوند. در حالی که در این روند، سود سرشاری نصیب خریداران خارجی محصولات ایرانی (به‌صورت فله) می‌گردد. این سود یا به عبارتی ارزش افزوده ناشی از بسته‌بندی مناسب می‌تواند نصیب ایران شود و در ضمن فرصت‌های جدید اشتغال در بخش صنعتی فراهم آورد.

کارشناسان عقیده دارند که چنانچه سرمایه‌گذاری صادرات‌گرا و نیز تلاش برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود جهت تأمین نیازهای بازارهای خارجی صورت گیرد، نه‌تنها ارزش صادرات صنایع غذایی تبدیلی در پنج سال آینده دست‌کم سه برابر خواهد شد، بلکه توسعه این بخش از صنایع به رشد سرمایه‌گذاری و اشتغال در اقتصاد ملی کمک بسزایی خواهد داشت.

غذایی تبدیلی را الزامی می‌دانند و می‌افزایند، هم‌زمان با گسترش ظرفیت‌های تولیدی در این بخش می‌بایست به استانداردهای قابل قبول بین‌المللی، بسته‌بندی مناسب و بهداشتی، حضور فعال در بازارهای جهانی (به‌ویژه نمایشگاه‌های صنایع غذایی)، بهره‌گیری از روش‌های نوین تجارت (تجارت الکترونیکی) در امر بازاریابی و... توجه ویژه‌ای معطوف گردد.

آنها عقیده دارند که با سیاست‌های اتخاذ شده در دو سال پایانی اجرای برنامه دوم در زمینه رفع موانع صادرات غیرنفتی، فضای مساعدی برای حضور فعال در بازارهای جهانی فراهم شده است و ضرورت دارد صادرکنندگان و بازاریابان از این فضا برای گسترش صادرات صنایع غذایی تبدیلی بهره‌گیرند.

کارشناسان معتقد هستند حضور در بازار محصولات غذایی به مراتب از دیگر بخش‌های صنعتی آسان‌تر است، زیرا که فن‌آوری ویژه و سرمایه‌گذاری‌های کلانی در این بخش موردنیاز نیست و با فن‌آوری موجود در کشور می‌توان به اهداف رشد صادرات این بخش دست پیدا کرد.

آنها با اشاره به حضور فعال رقبای ایران در بازار جهانی صنایع غذایی تبدیلی (به‌ویژه چین در سال‌های اخیر)، می‌افزایند: مدیران صنایع غذایی تبدیلی می‌بایست در جهت ارتقاء کیفیت تولیدات، بسته‌بندی مناسب و کاهش قیمت تمام شده گام بردارند تا بتوانند با رقبای تازه‌وارد که محصولات با کیفیت مناسب و قیمت ارزان‌تر ارائه می‌دهند، رقابت کنند.

آنها با اشاره به کیفیت مطلوب تولیدات غذایی ایران به ویژه انواع کنسراتره و آب‌میوه، رب گوجه‌فرنگی، عرقیات، شیرینی و شکلات و نظایر آنها،

آمار عملکرد صادرات صنایع غذایی که از سوی گمرک جمهوری اسلامی ایران منتشر شده، بدین قرار است:

آمار گمرک نشان می‌دهد، صادرات صنایع غذایی از ۲۲۱۲۶۷ تن به ارزش ۱۲۷/۱ میلیون دلار در سال ۷۴ (آغاز اجرای دومین برنامه توسعه اقتصادی کشور) به ۲۸۸۳۹۲/۵ تن به ارزش ۱۵۵/۵ میلیون دلار در سال ۷۸ رسیده است. می‌توان گفت رشد صادرات از لحاظ وزن و ارزش طی پنج سال گذشته در بخش صنایع غذایی تبدیلی همانند دیگر بخش‌های صنعتی و نیز مجموعه صادرات غیرنفتی، درخور توجه نمی‌باشد.

این آمارها نشان می‌دهد که طی دو برنامه گذشته موانع و تنگناهای ناشی از تغییر قوانین و مقررات حاکم بر صادرات، سیاست‌های ارزی، موانع رشد تولید و سرمایه‌گذاری و... مانع از رشد سریع صادرات صنایع غذایی تبدیلی شده است. با توجه به مزیت‌های نسبی ایران در تولید محصولات باغی و ظرفیت‌های تولیدی ایجاد شده در صنایع تبدیلی، عملکرد بخش صادرات قابل انتقاد است. زیرا با بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود صنایع تبدیلی و بازاریابی فعال، عملکرد مذکور می‌توانست دست‌کم دو برابر شود.

کارشناسان اقتصادی عقیده دارند که چنانچه راهبردها و سیاست‌های مناسبی در بخش کشاورزی و صنعتی اتخاذ گردد، میزان علاقه‌مندی بخش خصوصی به حضور در عرصه تولید و تجارت محصولات صنایع غذایی تبدیلی در حدی است که می‌تواند شکوفایی این بخش و درآمد ارزی مناسبی برای کشور به ارمغان آورد.

کارشناسان با اشاره به ضایعات محصولات کشاورزی در ایران، رشد سرمایه‌گذاری صادرات‌گرا در صنایع